

Аннотація

В статті освітлені особливості варіантного пошуку образно-композиційного рішення однієї з градостроительських доміант Полтави 1950-х років, а саме будівлі міського пожежного депо. Закладені основи комплексного аналізу, направлено на виявлення особливостей формування структури нових доміант в Полтаві в період відновлення і реконструкції міста кінця 40-х – початку 60-х років ХХ століття. Введено в професійну лексику ім'я архітектора А.А. Шуміліна.

Ключевые слова: градостроительная доміанта, пожежне депо, варіантний пошук, композиційний аналіз, архітектор А.А. Шумілін.

Annotation

The article presents a particular variant of the composition and image search solutions of the one urban dominants of Poltava in 1950 – building of the city fire station. The author lays the foundation of complex analysis aimed at identifying the characteristics of the new structures dominant formation in Poltava during recovery and reconstruction in the middle of XX century. The paper introduces architect A. Shumilin's name in professional vocabulary.

Keywords: urban dominants, fire station, variant search, compositional analysis, architect A. Shumilin.

УДК 725

Т. І. Антошук

архітектор, ПП «Проект АНТ»

НАРОДНІ ДОМИ В ЧЕРНІВЦЯХ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація: у статті розглянуто створення Народних домів різних етнічних груп Буковини на прикладі м. Чернівці; описано архітектурно – планувальне рішення будівель; їх функціонування в умовах соціальних трансформацій.

Ключові слова: громадські общини, етнічні групи, Народні дома.

Актуальність і постановка проблеми. Читаючи статті про Чернівці, більшість з них починаються словами про поліетнічність і виняткову толерантність міста. І це не дивно, адже з етнічної точки зору, Чернівці були дуже «змішаною» провінційною столицею та впродовж часу свого існування, мешканці навчилися будувати відносини між собою з урахуванням національних запитів кожної народності. Важливо пам'ятати той факт, що

чернівчани володіли 3-4 мовами, що значно полегшувало процес порозуміння та вирішення конфліктів.

Різні народи заселяли не лише Чернівці, а й Буковину. З давніх-давен північна частина Буковини була заселена слов'янським, а південна частина – романським населенням.

Актуальність теми підкріплюється тими фактами, що й на сьогоднішній день Буковину в цілому та Чернівці зокрема, населяють різні національності. В них є свої культурні особливості, традиції та святкування. Для зібрань громадських общин існують та функціонують Народні доми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При дослідженні даної теми велике значення мали роботи по історії архітектури середини XIX початку XX століття, таких вчених, як Е.А. Борисова, А.І. Власюк, В.С. Горюнов, А.В. Іконніков, Т.П. Каждан, Б.М. Кириков, В.В. Кіриллов, Е.І. Кириченко, В.Г. Лисовський, М.В. Нащокіна, С.І. Ніколаєва, А.Л. Пунін, О.В. Чепелик. Їх дослідження побудовані, головним чином, на аналізі архітектури модерну територій пост радянського простору.

В основному, в наукових працях архітектура будівель України вивчається на прикладі таких міст, як Київ, Одеса, Харків, Львів та інші. Але оскільки, **Буковина слала частиною України тільки в 1940 році**, тому її історія та архітектура дуже відрізняється від основної території України.

Архітектурній спадщині Буковини присвячені дослідження І.В. Коротун, О.І. Кордунян, Р. Могитич, Т.І. Зубович, О.А. Бойко, Л.В. Вандюк, С.В. Біленкова.

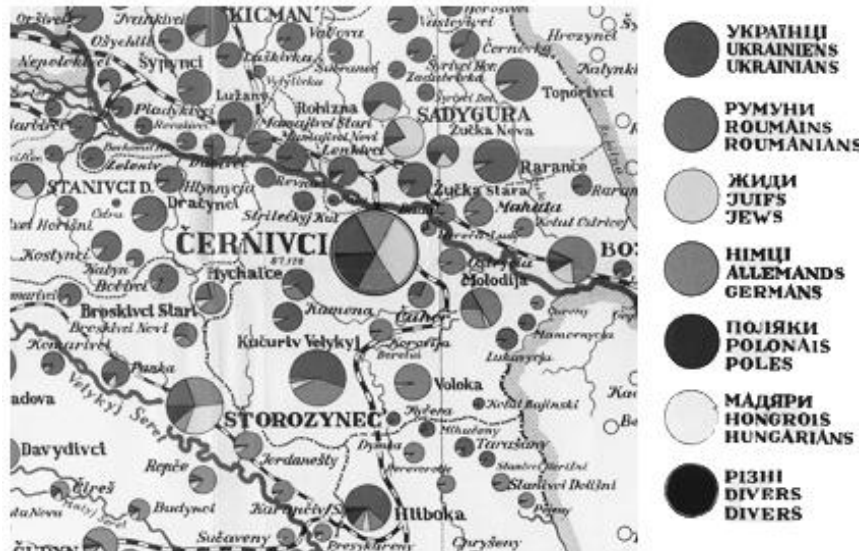
Формування цілей статті. Оскільки, архітектура Народних домів відображала національні особливості етнічної групи для якої зводились ці будівлі, то необхідно прослідкувати ці особливості і виділити. Дослідити вплив пануючої влади на зміну функції і засобів архітектурної виразності.

Виклад основного матеріалу досліджень. Історичною передумовою виникнення явища поліетнічності стало масове заселення різними національностями Буковинського краю. Початком стало те, що монарх Йосиф II у 1783 році відвідав м. Чернівці, та видав наказ, за яким люди, що беруться будувати кам'яниці отримують привілегії. А головне, - цісар запросив селитися в Чернівцях представників усіх національностей, гарантуючи їм рівні права та рівні можливості.

Впродовж багатомісячної історії під впливом культурних надбань людей, що проживали на території Буковинського краю, формувався дух спільної культури, співжиття і взаємоповаги представників різних культур.

Об'єкти архітектури та містобудування є одним із найважливіших складових розвитку культури того чи іншого народу.

Центрами культури різних народів Буковинського краю були Народні доми. В австрійські часи, кожна більша етнічна група розвинула мережу різноманітних культурних, освітніх, спортивних, політичних та суспільних організацій та спілок. Народні доми будувалися як місця зустрічі. Водночас, вони мали відображати впевненість та гордість етнічних груп.

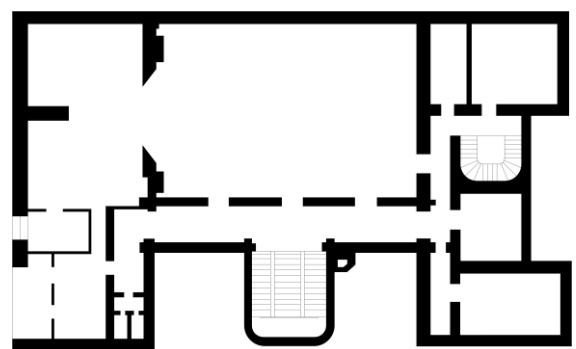
Мал. 1 Фрагмент етнографічної карти Буковини за даними перепису 1910 року. Автор А.Жуковський

По даним перепису населення 1910 року, найчисельнішою в Чернівцях була єврейська община (мал.1).

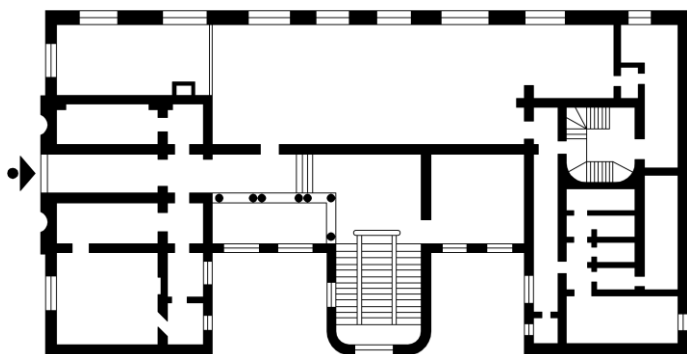
Єврейський дім, який ще називають Домом Текстильників, розташований за адресою Театральна площа, 6 та є пам'яткою архітектури місцевого значення згідно з розпорядженням представника Президента України від 05.08.1982 р. № 261, з охоронним номером 15/3 – Чв (мал.2).

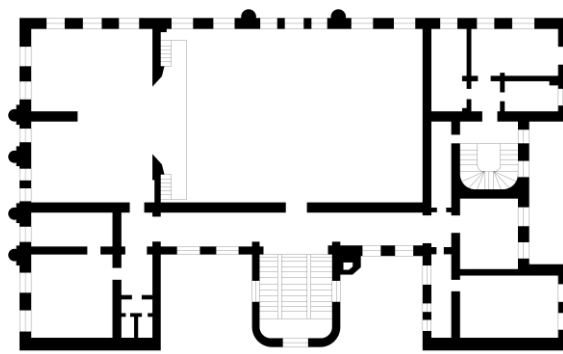
Мал. 2 Єврейський дім.
Головний фасад

Мал. 4 План третього поверху

Мал. 3 План першого поверху

Мал. 5 План четвертого поверху

Це чотирьохповерхова будівля (мал.3), (мал.4), (мал.5) в стилі модерн з елементами архітектури бароко та ренесансу; центр єврейської культури та громадського життя.

Чернівецька міська єврейська релігійна громада м. Чернівці була створена, згідно з Указом австрійського цісаря, у 1786 році.

Громада існувала, а з часом виникла ідея будівництва Народного дому, який би забезпечив місце зібрання єврейської громади, створивши при цьому своєрідний притулок духовного і національного життя.

На фасаді встановлено меморіальну дошку, на якій зазначено прізвище архітектора Тадеуша Левандовського, хоча автором проекту був архітектор Юліус Бохнер. [2]

Будівництво розпочалось восени 1906 року. Навесні 1907 року відбулося урочисте закладання будинку. Наприкінці грудня 1908 року – будівля була офіційно завершена та освячена.

На той час, на першому поверсі розташовувались приміщення для моління, шкільні каси, приміщення реєстрації шлюбів та новонароджених; II поверх – конференц-зала, зала громади, кабінет президента громади, приймальня, кабінет секретаря, бухгалтера, касира, бібліотека та читальна зала; верхній поверх використовувався під житло, а в напівпідвалі розмістився кегельбан, ресторан з кухнею та приміщеннями прислуги. Практикувалась здача в оренду для проведення різноманітних заходів.

В часи німецької окупації тут розташовувалось гестапо.

В період радянської влади, будівля використовувалась як будинок культури для працівників текстильної промисловості.

Після 1990 року єврейській спільноті повернули декілька приміщень у будинку, а у 2008 році на першому поверсі відкрито невеликий єврейський музей.

Сьогодні, тут працюють численні аматорські колективи.

Весь цей час, єврейська громада приділяла велику увагу розвитку мистецтва і літератури, залишалась вірною своїм традиціям і сприяла розвитку міста Чернівців та Буковини. [3]

Німецький дім розташований за адресою вул. О. Кобилянської, 47 та є пам'яткою архітектури місцевого значення згідно з рішенням Чернівецького облвиконкому від 17.06.1986 р. № 128, з охоронним номером 9/21 – Чв (мал.6).

Мал. 6 Німецький дім. Головний фасад

Будівля складається із 5-ти, 4-х та 2-х поверхових частин, що з'єднані між собою. Фасад будинку витриманий у німецькому стилі. Пластика фасаду створюється балконами, лоджіями, еркерами, художніми прикрасами та карнизами. Завершується фронтоном та стрімким дахом, який покритий черепицею. Існує каретний заїзд до двору, в якому колись був розкішний сад та просторий майданчик. [4],[5]

70-ті роки XIX ст. – спостерігаються перші спроби об'єднатися у національні товариства.

1897 рік – формування Товариства Християнських німців, які й проявили ініціативу зі створення Німецького Народного дому.

Навесні 1904 року було придбано землю, на якій планувалось розпочати будівництво. [6],[7]

Весною 1908 року ініціатори звернулись з проханням про надання дозволу на будівництво приміщення Німецького Народного Дому за планами, розробленими архітектором Густавом Фрічем. А восени цього ж року будівля вже стояла під дахом.

Завершилось будівництво 1910 року, так як багато часу витратили на внутрішнє опорядження. [8],[9]

Німецький дім був осередком активного громадського і культурно-просвітницького життя. В будівлі розташовувався власний банк, друкарня, де

видавалися різні книги, брошури, газети та журнали, зокрема, популярна на той час газета «Німецький щоденник».

Зала Німецького дому була з відмінною акустикою, простора, стильно оформлена. В ній проводились найрізноманітніші заходи різних товариств: конференції, зустрічі з видатними особами, лекції та інші громадські зібрання.

З 1919 року починається поступове відродження німцями всього набутого до війни, але вже в якості підданих королівській Румунії, в режимі тотальної румунізації.

1937 року в Німецькому домі відкрився винний погріб, а також кафе.

1940 року в цьому будинку розмістилася жіноча перукарня. Також був ресторан, бібліотека з читацькою залом, спеціальні кімнати для різних розваг, окремі приміщення для гостей.

Після приходу в Буковину Радянської Армії та переселення німців до Німеччини у 1940 році будинок було пристосовано до потреб нової влади. [10],[11]

Зі здобуттям Україною незалежності поступово відродились національні традиції меншин краю, в тому числі і німців.

Нині тут працює Товариство австрійсько-німецької культури «Відродження». Функціонує святкова зала імені Г. Дроздовського, а на верхньому, так званому п'ятому поверсі, є одне приміщення, в якому нині розміщується невеличкий музей Георгія Дроздовського. [12]

Німецький дім став символом німецької єдності, німецької культури.

Румунський народний дім розташований за адресою Центральна площа, 6 та є пам'яткою архітектури місцевого значення згідно з рішенням Чернівецького облвиконкому від 17.06.1986 р. № 128, з охоронним номером 21/5 – Чв.

Мал. 7 Стара будівля Румунського народного дому

Мал. 8 Нова будівля Румунського Народного дому

Румунський Народний Дім був тісно пов'язаний з діяльністю «Товариства румунської культури та літератури на Буковині», яке фактично було його засновником.

В 1897 році це товариство викупує відомий у місті готель «Вайс» на Центральній площі (мал.7). В це приміщення поступово переходять усі культурні та благодійні товариства румунської громади.

Поряд з Товариством румунської культури і літератури Буковини на ниві національно-культурного виховання мас, особливо відзначились академічні товариства, які були засновані румунськими студентами Чернівецького університету імені Франца Йосифа після його відкриття у 1875 р.

У цей час постало питання про нову споруду для впливового румунського Товариства культури та літератури, оскільки приміщення старого готелю «Вайс», де воно розташовувалося з кінця XIX століття, не відповідало вимогам часу.

Адміністрація Буковини виділила товариству земельну ділянку на розі площі Театральної та вулиці Ватутіна. Офіційно право на цю ділянку надали тільки у 1921 року, після того, як товариство передало своє старе приміщення шкільному інспекторові Буковини. Завдяки дуже вигідному і престижному місцю розташування будівельного майданчика знайшлося чимало бажаючих придбати його. На цю ділянку претендував, зокрема, університет. 27 квітня 1935 року визнав Товариство єдиним і законним власником земельної ділянки.

Ще у 1921 році Товариство замовило проект споруди відомому архітекторові Дуїлю Марку. Та вже в 1935-у році стало очевидним, що товариство не в змозі збудувати не лише споруду за розкішним проектом Марку, а й набагато простішу. Допомогу запропонували Митрополія Буковини та Православний релігійний фонд. [13],[14] Будівництво повинно було початися весною 1937 року, а завершитися 11 листопада 1938 року.

Навесні 1937 року було подано проект на розгляд.

4 липня 1937 року – освячено будівельний майданчик; закладка наріжного каменя новобудови відбулося 26 жовтня цього ж року. [15] Слід зауважити, що Палац збудований не так, як планувалось у договорі (мал.8).

Згідно з новим проектом Хорія Крянге новобудова повинна була складатися з центрального блоку, що мав розміщуватися на площі та трьох блоків на вулиці Ватутіна та одного блоку на вулиці Університетській. Разом вони повинні були скласти суцільний комплекс будівель. Але через брак коштів вдалося збудувати тільки центральний блок, який поділявся на дві частини – комерційну і культурну.

Приміщення зареєстровано за двома власниками: культурна частина, а саме партер із вестибюлем і концертною залом, перший поверх з залом для

засідань і читальною залюю, другий – робочі кабінети, третій – читальна зала і бібліотека, четвертий – сховище бібліотеки належали Товариству.

Комерційна частина належала Православному релігійному фондові і складалася з наступних приміщень: у партері – магазин та ресторан, на поверхах – кімнати готелю. У підвалі було розташовано обладнання центрального опалення, на даху знаходилась оглядова тераса, з якої можна було побачити все місто.

Палац було завершено на початку 1940 року, хоча товариство переселилося туди тільки в травні, коли були повністю виправлені всі дрібні недоробки. Залишилось встановити тільки ліфт.

28 червня 1940 року у Чернівці ввійшли радянські війська і приміщення передали під різні установи.

Після початку в 1941 році війни Північна Буковина була знову окупована Румунією. Румунський Народний Дім продовжив свою довоєнну діяльність.

В період відступу в 1944 році німецьких військ на захід і їх короткочасного перебування на Буковині, комерційна частина нової споруди Румунського дому була зайнята німецьким командуванням.

Після повернення Радянської Армії в 1944 році і до проголошення незалежності України у будинку розташувався гарнізонний Будинок офіцерів.

Після проголошення в 1991 році незалежності України приміщення Будинку офіцерів було передано в оренду різним комерційним структурам. [15] Більша частина будівлі, де знаходився Румунський Дім до 1940 року (Центральна площа, 6), належить Чернівецькому обласному апеляційному суду, а на першому поверсі розташовано румунське Товариство імені М.Емінеску.

Польський народний дім розташований за адресою вул. О. Кобилянської, 36 (мал.9) та є пам'яткою архітектури місцевого значення згідно з розпорядженням представника Президента України від 23.03.1994 р. № 161.

1869 рік – створено польські громадські організації «Польське товариство братньої допомоги» і «Польська Читальня».

Січень 1886 року – «Польська Читальня» придбала будівлю в Чернівцях, завдяки акції по збору коштів, ініціатором якої стала буковинська «Газета польська».

У 90-их рр. ХХ століття, після утворення низки нових польських організацій, актуалізувалось питання нестачі площі в приміщенні Товариства.

Завдяки рішучій позиції Мішке та Симоновича, вдалося остаточно викупити приміщення (велике за розмірами) по вул. О.Кобилянської.

Мал. 9 Польський народний дім.
Вигляд із вул. О Кобилянської

2 червня 1904 року представники польського товариства (Читальні) звернулися до Чернівецького магістрату з клопотанням про надання дозволу на перебудову придбаної для Польського Дому, споруди та побудови в ній великої зали. Зала планувалась на ґрунті двору і саду на двох парцелях на 600 осіб і 240 посадочних місць. У документі йшлося також про те, що збудована зала слугуватиме не тільки товариству, але використовуватиметься для проведення театральних вечорів, концертів і вистав.

Проектом перебудови Польського Дому керував відомий архітектор Франц Сковрон, а оздобленням зали займався Конрад Гурецький. [16]

1905 року – перебудову приміщення товариства завершили.

2 і 3 грудня 1905 року – урочисте відкриття і освячення Польського Дому.

5 грудня 1905 року відбулося освячення Польського Народного Дому, яке перетворилось на велике національне свято буковинських поляків.

У перебудованій споруді розташувались польські товариства: політичні, академічні та інші.

Польський Дім став центром культурного життя польського населення краю і залишався ним аж до приходу радянської влади, до 1945 року.

У радянський час приміщення використовувалося під кінотеатр, пізніше його було передано під музичну школу.

Сьогодні у цьому будинку працює Товариство польської культури ім. А. Міцкевича, якому передали в користування декілька кімнат у лівому крилі споруди.

Діяльність Польського Народного Дому в Чернівцях було відроджено завдяки ініціативі чернівецького обласного Товариства польської культури імені А. Міцкевича і активній підтримці Володимира Старика.

У жовтні 1996 року в Чернівцях відбулася урочиста посвята Дому Польського. [17]

Український народний дім розташований за адресою вул. Ломоносова, 2 (мал.10).

В 1875 році на засіданні товариства «Руська бесіда» було сформовано ідею заснувати українське товариство «Народний Дім».

Одразу після створення товариства постало питання про спорудження власного будинку. Спочатку винаймали приміщення у «Руської Бесіди» та інших. [18]

Згодом, було придбано два будинки по вулиці Ломоносова і там же дві ділянки землі. Один будинок мав 19 кімнат, другий — 5. Будинки були трохи перебудовані і в 1888 році товариство і газета «Буковина» перейшли в своє приміщення.

На початку 1896–1897 рр. з відкриттям в Чернівцях румунської гімназії з українськими паралельними класами, Народний Дім відкрив у своєму приміщенні хлоп'ячу бурсу.

В 1899 році було проведено перебудова приміщення Народного дому.

Товариство «Народний Дім» отримало вже двоповерховий будинок. [19]

Перед Першою світовою війною майже всі українські товариства знаходилися в приміщенні «Народного Дому». [20]

Події 1918 року не оминули й Український Народний Дім, який на той час став центром українського національного руху.

11 листопада 1918 року влада у Буковині перейшла до рук румунів, в Чернівці вступили румунські війська, було проведено обшук у приміщенні Народного Дому і заборонено без дозволу військових користуватись ним. Так тривало до 1920 року.

В 1922 і 1923 роках склалась така ситуація, що українські товариства можуть втратити своє майно, тому 1 лютого 1924 року прийнято рішення про продаж власності Народного Дому українській фінансовій інституції «Кредитний банк у Чернівцях» з головною умовою: відкупу майна згодом.

1 липня 1930 року вирішено відкупити власність, але до згоди з кредитним банком дійшли тільки у січні 1931 року, внаслідок чого все майно повернулося у власність Народного Дому.

З приходом в 1940 році на Буковину радянської влади Український Народний Дім було закрито.

В 1944 році, після повернення радянської влади в Чернівці, будинок Народного Дому було передано під клуб НКВС (рос. НКВД), а потім, згідно з Постановою № 61 Чернівецької міської ради від 5 лютого 1945 року, «як збудоване на кошти, зібрані серед селян та інтелігенції Буковини» відведено під Дім учителя.

Пізніше тут також розмістили Будинок художньої самодіяльності, Правління обласної спілки письменників, Чернівецький обласний центр народної творчості.

Ініціатором відновлення діяльності товариства «Український Народний Дім» в 1990 році був відомий на Буковині культурно-громадський і політичний діяч Володимир Старик.

В березні 1992 року голова Чернівецької міської ради передав першому голові відновленого товариства «Український Народний Дім в Чернівцях» ключі від звільнених кімнат Народного Дому.

Першими громадськими організаціями, які розгорнули свою діяльність в приміщенні Українського Народного дому на початку 1990-х років, були Товариство української мови ім. Т.Шевченка «Просвіта», «Зелений рух Буковини», Спілка Українських Студентів, студентська корпорація «Запороже», Організація українських націоналістів, молодіжна скаутська організація «Пласт». Тут також розмішувалася відновлена газета «Час».

Мал. 10 Український народний дім. Головний фасад

Після відселення обласного Будинку учителя в інше приміщення Товариству «Народний Дім» було повернуто другий поверх споруди, що дало можливість розмістити тут офіси Чернівецької крайової організації Народного

Руху України та Чернівецького обласного відділення Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка. [21]

Народний Дім знову став місцем проведення громадсько-політичних та культурно-освітніх заходів, які тут проводять різні українські організації Буковини.

На сьогоднішній день, співвідношення етнічних груп – зовсім інше, та Народні доми продовжують функціонувати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В процесі дослідження було виділено особливості Народних домів. Головними приміщеннями в таких будівлях є зали, де проводяться зібрання. Особливості Народних домів, проявляються в архітектурі фасадів та оздобленні інтер'єрів, а саме, символіка та прийоми, які характеризують певну національну громаду.

В подальшому, необхідно досліджувати самотність Народних домів у інших історичних містах і селищах Буковини (Вижниця, Герца, Глибока, Лужани, Кіцмань, Путила, Новоселиця, Сторожинець, Хотин), що має сприяти гармонійному поєднанню реконструкції міст та збереженню культурної спадщини, створенню різноманітного життєвого середовища і розвитку міжнародного туризму.

Список використаних джерел:

1. Електронний ресурс [<http://buktolerance.com.ua/?p=181>];
2. Никирса М.Д. Справжній архітектор єврейського дому — Юліус Бохнер: Газета «Чернівці». – липень 2012 р.;
3. Електронний ресурс [http://uk.wikipedia.org/wiki/Єврейський_народний_дім_у_Чернівцях]
4. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 310 – 311;
5. Chernowitzer Allgemeine Zeitung. – 1910. – 5 червня. – №1915. – С.1 - 2,5;
6. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 308 – 309;
7. Chernowitzer Allgemeine Zeitung. – 1905. – 5 грудня. - №578. – С.3;
8. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – 309 с.;
9. Chernowitzer Allgemeine Zeitung. – 1910. – 5 червня. - №1915. – С.1,5.;
10. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 312 – 313;
11. ДАЧО. – Ф.Р-3. – Оп.1. – Спр. 77 – Арк.15;

12. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – 313 с.;
13. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 85 – 86;
14. ДАЧО. – Ф. 3.2.1. – Оп. 5. – Спр.51. – Арк.1.;
15. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – 87 с.;
16. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – 306 с.;
17. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – 308 с.;
18. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 209 – 210;
19. Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ/ Марія Никирса. – Ч.: Золоті литаври, 2008. – С. 210 – 213
20. Буковина. – 1908. – 13 (26) січня – Ч.6. – С.3.;
21. Доброжанський О., Старик В. Нарис історії товариства «Український народний дім у Чернівцях». – Чернівці, 2003. – С.12;
22. Електронний ресурс [www.lvivcenter.org];
23. Біленкова С.В. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ століття/ Світлана Біленкова. – Ч.: Букрек, – 2009.

Аннотация

Аннотация: в статье рассмотрено создание Народных домов различных этнических групп Буковины на примере г. Черновцы; описано архитектурно - планировочное решение зданий, их функционирования в условиях социальных трансформаций.

Ключевые слова: гражданские общины, этнические группы, Народные дома.

Annotation

The paper considers the creation of National houses different ethnic groups of Bukovina, Chernivtsi for example; describes architectural - planning decision; and their function in social transformations.

Keywords: civic communities, ethnic groups, people's houses.